Čaplovič, Dušan

Nové poznatky výskumu dediny z včasného a vrcholného stredoveku na Slovensku

Archaeologia historica. 1988, vol. 13, iss. [1], pp. 443-458

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/139778
Access Date: 29. 11. 2024
Version: 20241018

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

E.

VÝZKUM VESNICKÝCH SÍDLIŠŤ

Nové poznatky výskumu dediny z včasného a vrcholného stredoveku na Slovensku

DUŠAN ČAPLOVIČ

Doterajšie výsledky výskumu archeológie stredoveku na Slovensku, najmä v posledných rokoch (1985—1987) poukazujú na skutočnosť, že systematický, predstihový i záchranný terénny výskum sa sústreďuje predovšetkým na skúmanie predmestských a mestských stredovekých sídlištných celkov, feudálnych profánnych a sakrálnych sídiel, ojedinele cirkevných dedinských stavieb a v spojitosti s nimi i súvekých cintorínov. Systematickému výskumu stredovekej dediny (10.—16. storočia), ktorá mala prevažne poľnohospodársky charakter, sa v poslednom období venuje minimálna pozornosť, a keď, tak len v spojitosti s výskumom polykultúrnej lokality (polykultúrneho sídliska či sídlisk), kde prioritu má zväčša výskum staršieho obdobia. Najnovší výskum dedinských — otvorených stredovekých sídlisk (Bajč, Kežmarok) — bol vyvolaný stavebnou, resp. poľnohospodárskou (rekultiváciou) činnosťou ohrozených, resp. už narušených polôh. O istom absentovaní systematického terénneho výskumu stredovekej dediny v poslednom období svedčí i toto porovnanie s výsledkami výskumu v predchádzajúcom viac ako tridsaťročnom období, odkedy môžeme hovoriť už o istom vyčlenení, „kodifikovaní" špecializácie: archeológie stredoveku (historickej archeológie).

V priebehu rokov 1950—1960 sa uskutočnili predovšetkým záchranné a zisťovacie výskumy, čo súviselo už so samotným charakterom zamerania archeologického bádania vyplývajúceho z úloh spoločenskej objednávky vyvolanej socialistickou industrializáciou Slovenska, a to na lokalitách Bešeňov I. (Bialeková 1958, s. 388—408; 1959, s. 439—453), Bešeňov II. (Habovštiak 1961 a s. 455—481), Hurbanovo I. (Čaplovič 1965, s. 237—247). Niektoré záchranné a zisťovacie výskumy sa už v tomto období stali systematickými a mali už intencionálny ráz, najmä na lokalitách Hurbanovo-Bohatá I. (Habovštiak 1959, 1961a, 1961b, 1972), Levice-Bratka (Habovštiak 1963) a Nemešany-Zalužany (Polla 1962).

V nasledujúcom desaťročí (1960—1970) sa realizovali výskumy v katastroch obcí Belá (Ruttkay 1970, s. 337—382), Bíňa I., II. (Habovštiak 1966, s. 439—486), Blatnica-Sebselavce (Slatinák—Štanský 1970, s. 175—190), Koš (Remiášová—Ruttkay 1967), Milanovce I. (Habovštiak 1964), Poltár (Hrubec 1971), Spišský Hrušov-Miloj (Polla 1966), Zbehy (Ruttkay 1978a, s. 246—249). Najväčšiu intenzitu dosiahli najmä v rokoch 1970 až 1980, kedy naďalej pokračoval výskum v Blatnici-Sebeslavciach (Slaninák 1975, s. 170—189), a začali sa svojim charakterom rozsiahle záchranné a systematické výskumy v Chľabe (Zábojník 1978, 1980; Hanuliak—Zábojník 1980, 1981a, 1981b, 1982), v Komjaticiach v polohách Homcky (Točík 1978a, s. 248—250, 265), Kňazova jama (Točík 1978a, s. 252—253; 1980, s. 223—226; 1981, s. 145—147), Tomášové (Točík 1978a, s. 260; 1981, s. 146—147), Legionárske (Točík 1978a, s. 259

—260), na lokalite Mliečno (Hanuliak 1980), Levoča — Vojenské cvičisko (Javorský 1981a), Nitra-Šindolka (Chropovský 1976), Nitrianska Blatnica (Ruttkay 1977, 1978b, 1980, 1981), Svinica (Čaplovič 1981, 1983, 1987), Senec-Martin (Miná č, 1978, s. 160—161; 1981), Voderady — Slovenská Nová Ves (Miná č 1980), ako aj menšie výskumy v katastroch obcí Hurbanovo-Bohatá III. (Habovštiak 1975, s. 298), Budmerice (Egyházi-Jurovská 1976, s. 55—90), Kamenín II. (Nevizánsky 1982, s. 63—75), Malá Mača I., II. (Habovštiak 1985, s. 291—293), Malý Horeš (Čaplovič 1974, s. 170—171). Mnohé z výskumov sa naďalej realizovali aj v prvej polovici 80. rokov, kedy pokračoval systematický výskum vo Svinici (Čaplovič 1981, 1983, 1987) a v Chľabe (Hanuliak 1989), začali sa uskutočňovať rozsiahle výskumy v Gortve-Bizovo (Drenko 1981, s. 57—59; 1983, s. 81—82), v Pavľanoch-Krigov (Čaplovič—Javorský 1982, 1983, 1984, 1989), na Hrachovisku pri Štrbe (Novotný 1982, s. 207—208; 1983, s. 183), v intraviláne mesta Spišská Nová Ves (Javorský 1981b, s. 111—117), Spišskej Novej Vsi — Nižný Levočský potok (Javorský 1983, s. 109—110; 1984, s. 101), v Žlkovciach (Pavúk 1982), ako aj menšie záchranné výskumy, napríklad v Blažovciach (Slaninák NS EÚ SNM 1/81—706), v Bíni (Cheben 1981, s. 89), v Štúrove-Obidskej puste (Ožďáni 1985, s. 183), v Hrabušiciach — Pod Zelenou horou (Javorský 1982, s. 117; 1985, s. 115).

Ako sme už uviedli, v posledných troch rokoch (1985—1987) sa neuskutočnil, resp. neuskutočňuje rozsiahlejší, systematický a intencionálny výskum (tematicky zameraný na prehĺbenie poznatkov o stredovekej dedine), orientovaný na genézu dediny po zániku Veľkej Moravy v chronologickom rozpätí od 10. do 15.—16. storočia, teda až do neskorého stredoveku. Jediným, rozsiahlejším, je záchranný výskum na vodnom dieli Gabčíkovo-Nagymaros v katastri obce Mužla, miestna časť Čenkov, ktorý však je sústredený (charakter lokality) na „staršie" slovanské (slovienské — slovenské) sídlisko z obdobia veľkomoravského a poveľkomoravského z 9.—10. storočia. Sídelný útvar však nie je charakteristický pre otvorené poľnohospodárske sídliská, pretože sídliskové a hospodárske objekty sa nachádzajú vo vnútri valom opevnenej plochy — nížinného hradiska. Pokračoval aj výskum v Patinciach, ktorý bol opäť predovšetkým zameraný na výskum pravekého (najmä neolitického) osídlenia tejto polohy, dokumentovali sa však aj mladšie stredoveké obydlia a hospodárske jamy z 11.—prvej polovice 13. storočia, ktoré narušili mnohé praveké sídelné — obytné a hospodárske celky.

V tomto roku realizoval Archeologický ústav SAV v Nitre dva už spomínané záchranné výskumy (Bajč, Kežmarok), ktoré sa tematicky radia — patria do problematiky výskumu stredovekej dediny (otvorených agrárnych osád, dedín). Menší záchranný výskum sa uskutočnil na Spiši, kde sa pri zemných prácach v intraviláne mesta Kežmarok, neďaleko železničnej stanice, narušili základy starších architektúr. V priebehu krátkodobého výskumu sa podarilo upresniť lokalizáciu zaniknutej dediny (osady) a sakrálnej stavby (kostol sv. Michala). Z najstaršej fázy sakrálnej stavby kostola, ktorý sa už v 13. storočí uvádza ako farský, boli preskúmané základy fragmentárne zachovanej západnej steny lode a neskoršej prístavby — veže. Väčšia časť lode a východného uzáveru kostola bola zničená pri výstavbe železničnej trate v rokoch 1890, 1914 a 1940. Počas výskumu sa prebádalo 96 hrobov z 13.—pol. 18. storočia, osárium (vybudované až v priebehu 15. storočia) a západne od kostola bolo preskúmané zahĺbené obydlie z 12.—13. storočia. Vznik sakrálnej stavby, ktorá bola pôvodne vybudovaná bez veže, autori výskumu predbežne rámcove datujú do 12. storočia (Slivka—Javoský 1988, v tlači). Svoje závery, interpre-

táciu vyvodzujú zo zistenej jedinečnej situácie pod základmi prístavby — mladšej veže, kde sa v superpozícii preskúmali hroby č. 77—78/87 datované do 13. storočia ako aj z hľadiska širších typologických, chronologických, kultúrno-historických a politických súvislostí v spojitosti so skúmanou sídelnou štruktúrou tohto regiónu a jeho vzťahu k susedným oblastiam.

V tomto roku sa začal realizovať aj druhý oveľa rozsiahlejší záchranný archeologický výskum v katastri obce Bajč, okr. Nové Zámky, v polohe Medzi kanálmi (Čaplovič—Cheben—Ruttkay 1988, v tlači), ktorý bol vyvolaný rozsiahlymi rekultivačnými prácami a planírovaním pieskových dún po oboch

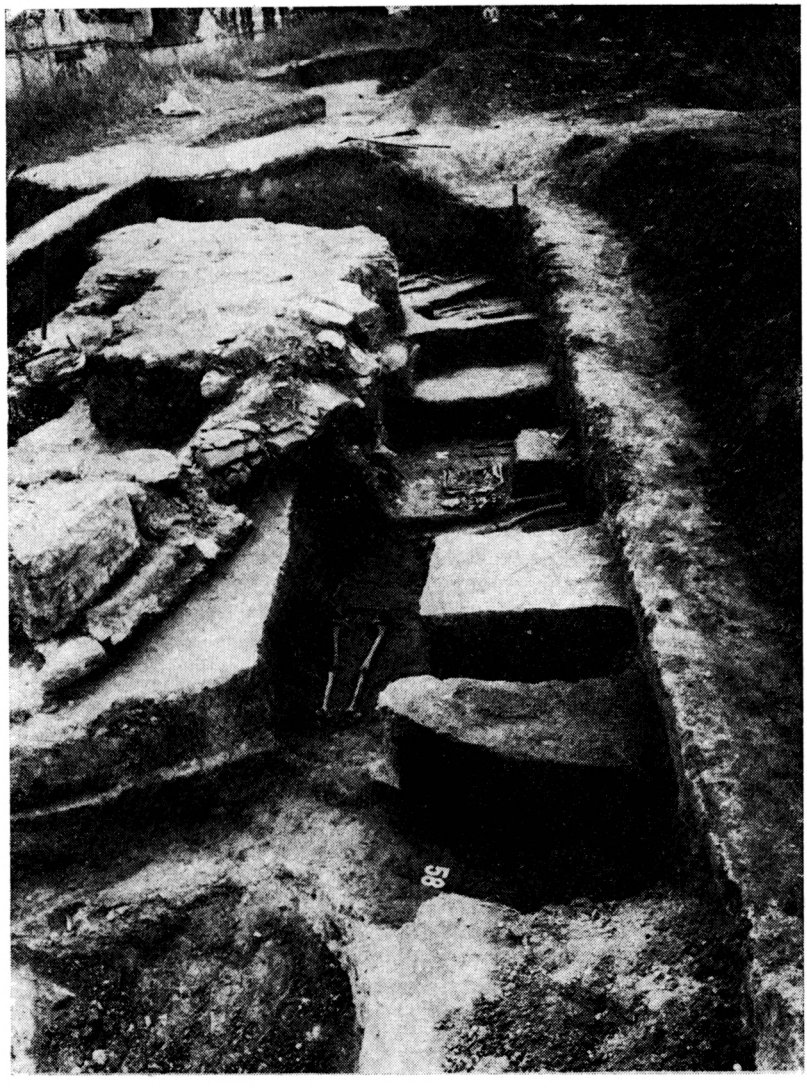

Obr. 1. Kežmarok — kostol sv. Michala (okr. Poprad). Pohľad na výskum západného uzáveru sakrálnej stavby a cintorína. Foto: František Javorský.

Obr. 2. Bajč, poloha Medzi kanálmi (okr. Komárno). Pohľad na odkrytý pôdorys žľabov — obdĺžnikovej, pôvodne nadzemnej stavby ľahkej konštrukcie. Foto: Matej Ruttkay.

stranách Žitavy nielen v polohe Medzi kanálmi (Vlhké luky), ako aj v polohách Góre a Ragoňa, kde sa už v predchádzajúcich rokoch uskutočnili záchranné výskumy pravekého a včasnohistorického osídlenia, pre ktoré práve naviate pieskové duny poskytovali ideálne miesta k osídleniu v povodí rieky Žitava, ktorá sústavne meandrovala a tak menila svoje koryto. Na jednom z pieskových násypov (duny) sa zistili doklady intenzívneho pravekého osídlenia (z mladej doby kamennej: želiezovská skupina, a z neskorej doby kamennej: skupina Kosihy-Čaka), ojedinelé dôkazy osídlenia z doby laténskej, včasnostredovekého osídlenia z veľkomoravského (9. storočie) a poveľkomoravského (10. storočia) obdobia, ako aj z počiatkov vrcholného stredoveku (11.—12. storočia). V tomto roku sa preskúmala plocha okolo 2 000 m^2, t. j. asi štvrtina celkove ohrozenej osídlenej polohy. Keďže je potrebné uvolniť celú osídlenú plochu v rámci zámerov rozsiahlej rekultivácie, vo výskume sa bude pokračovať aj v budúcom roku a tak iste bude možné vytvoriť si oveľa plastickejší a presnejší, vernejší obraz o sídelnom vývoji v priebehu 9.—12. storočia na tejto lokalite, a to už v porovnaní s výsledkami prieskumu celého mikroregiónu. Preto predložené výsledky je potrebné chápať informatívne a majú vyslovene pracovný charakter.

V tomto roku bolo na preskúmanej ploche okrem pravekých objektov preskúmaných 10 kostrových hrobov predbežne datovaných do konca 9.—prvej pol. 10. storočia, 41 objektov z včasného a vrcholného stredoveku, z ktorých možno jednoznačne vyčleniť 7 charakteristických obydlí. Na jednom z najvyššie

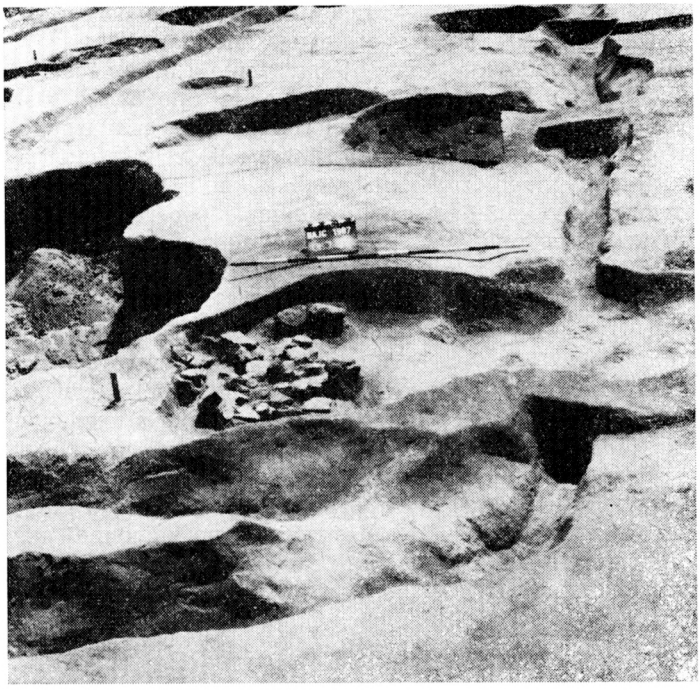

Obr. 3. Bajč, poloha Medzi kanálmi (okr. Komárno). Zahĺbené obydlie s kamennou deštrukciou piecky (23/1987), ktoré narušili žľaby obdĺžnikovej stavby. Foto: Matej Ruttkay.

položených miest pieskovej duny bola zistená a preskúmaná rozsiahla žľabová stavba (poznámka: výsledky výskumu sú sumarizované k 1. 10. 1987, vo výskume sa pokračovalo aj v mesiacoch október—november).

Z uvedeného počtu 41 objektov z obdobia včasného a vrcholného stredoveku našu pozornosť si zaslúžia zahĺbené zvyšky obydlí zväčša pravidelného pôdorysu štvorcovej s čiastočne dlhšou stranou jednej zo stien a obvyklej obdĺžnikovej dispozície (obj. 3, 11, 14, 21, 23, 34, 36/87). U príbytkov 3 a 14/87 boli vyhrievacie zariadenia (piecky) vypustené do steny zahĺbenej časti, ďalšie príbytky 21, 23 a 36/87 mali v rohu zistenú deštrukciu po kamenných pieckach a po odstránení kamennej deštrukcie — závalu — sa v estrichu nachádzali zlomky keramiky, ktoré sú najspoľahlivejším datovacím kritériom týchto polozemníc. Len pri dvoch obydliach sa zistili stopy po kolovej konštrukcii ich nadzemných častí. V obydlí 21/87 sa po obvode dlhších i kratších stien nachádzali kolové jamy a podobná situácia bola pozorovateľná pri kratšej strane steny obydlia 34/87, kde sa v pôdoryse rozpoznali kolové jamy umiestnené v rohoch tejto polozemnice. Mimo obydlí, ktorých presnejšie chronologické vymedzenie bude možné uskutočniť až po komplexnom vyhodnotení všetkých nálezov a celkovej situácie na skúmanom sídlisku, sa na uvedenej ploche preskúmali aj štyri vyhrievacie zariadenia (obj. 5a—c, 8, 12, 15/87). Boli zapustené do piesčitého podložia, pričom u niektorých bolo možné aj sledovať opravu a obnovu túchto kupolovitých hlinených pecí — zahĺbenej časti s hlinenou kupolu (obj. 5a—c, 8/87), a to v priebehu ich funkčnosti. Po zbortení

pôvodnej prepálenej, narušenej — prasknutej, resp. rozpadnutej hlinenej kupole sa nová zahĺbila do pôvodného neporušeného piesčitého podložia, nad ktorou sa opätovne vybudovala ďalšia hlinená kupola pece súčasne s rozšírením predpecnej, manipulačnej jamy. Na preskúmanej ploche sa zistili aj rôzne typy zásobných a odpadových jám, takmer s jednotným tvarom zahĺbenia od 1 do 3 metrov. Ich najväčšia koncentrácia bola vždy zreteľná v blízkosti jednotlivých zahĺbených polozemníc. Baňaté a kónicky sa zužujúce steny jám klesali k zaoblenému vakovitému až guľovitému alebo rovnému dnu. U niektorých týchto typov preskúmaných jám sa v pôdoryse črtali temer kruhovité zahĺbené výstupky, v ktorých sa zväčša nachádzala kostra, resp. zvyšky kostry zvieraťa (ovce, psa, v jednom prípade korytnačky).

Opätovne veľkú pozornosť aj na tomto výskume si zaslúžia rôzne pravidelné a nepravidelné žľaby, ktoré v jednom prípade vytvárali uzavretý obdĺžnikový útvar, v jeho šírke opätovne rozšírený a na konci uzavretý jazykovitým „vstupom". Dĺžka tohto objektu bola 20 metrov a šírka s uvedeným rozšírením 11 metrov. Na základe celkovej situácie zistený žľabovitý útvar nesúvisí s pravekým, včasnohistorickým a ani s veľkomoravským a poveľkomoravským osídlením. Na dvoch miestach je v superpozícii so zahĺbeným laténskym objektom a pravouhlým obydlím (23/87) s deštrukciou po kamennej piecke. Obydlie je rámcove datované do prvej polovice 10. storočia. Žľaby obdĺžnikového objektu zahĺbené časti obydlí narušili. V ich výplni sa okrem pravekých zlomkov keramiky nachádzali aj zlomky hlinených nádob datované do 11. storčia a zistili sa v nej aj ojedinelé kosti ľudských jedincov, ktoré pochádzali pravdepodobne z narušeného pohrebiska.

Preskúmané kostrové hroby nevytvárali okolo tohto „žľabovitého" objektu súvislé rady, nerešpektovali ho a boli voľne rozložené po celej skúmanej ploche. Šírka žľabov sa pohybuje v rozpätí od 0,20 do 0,80 m a ich zachovalé zahĺbenie bolo značne variabilné od 0,10 do 0,80 m. Z konštrukčného hľadiska boli dôležité zistenia, keď sa v ojedinelých prípadoch, vyplývajúc z terénnej situácie, podarilo identifikovať aj kolové jamy, v jednom prípade dokonca obojstranne, oproti sebe umiestnené, teda po vonkajšej i vnútornej strane žľabu uzavretého obdĺžnikovitého objektu. Uvažovať o jeho funkčnosti by bolo teraz predčasné, k jeho interpretácii bude možné pristúpiť až po komplexnom vyhodnotení výsledkov celého výskumu. Fragment žľabu, ktorý sa zistil v juhovýchodnej časti skúmanej plochy, bol už rozrušený zahĺbeným objektom, vo výplni ktorého sa nachádzali aj zlomky glazovanej keramiky. Ďalšie stopy po žľaboch sa zachytili aj v juhozápadnej časti skúmanej polohy, kde sa vo výskume bude pokračovať. Na základe doterajších zistených empirických poznatkov a pozorovaní predbežne — rámcove — datujeme tento „žľabovitý" objekt do 11.—15./16. storočia. Nález glazovanej keramiky v zahĺbenom objekte svedčí o tom, že poloha bola zrejme krátkodobo osídlená aj v neskorom stredoveku.

Z materiálnej sídlištnej kultúry, nálezov, ktoré sa vyznačujú značnou homogenitou (prevláda keramika), sa vymyká tepaný bronzový štítok datovaný do začiatku 10. storočia pochádzajúci zo zahĺbeného obydlia — polozemnice (obj. 11/87). Z kostrových hrobov pochádza rozsiahlejšia — heterogénna — škála nálezov. V hrobe 6/87 so značne rozrušenou kostrou dospelého jedinca — muža sa nachádzali tri nože, ocieľka, kresacie kamene a na hrudi bolo uložené železné kovanie. Z detského hrobu 2/87 to bola jantárová perla, sklenené korálky a z ďalšieho hrobu zdobený, tepaný štítkový prsteň, korálky a sklenený gombík na modro maľovanými plôškami so železným záchytným uškom.

Veľkú pozornosť si zaslúžia nálezy — inventár z hrobu dospelého jedinca 7/87, ktoré pozostávali s úlomkov laténskych náramkov, laténskeho bronzového krúžku, zlomkov dvoch sklenených nádob, ktoré sa nachádzali pri kostre po pravej strane pánvových kostí na jednom mieste a pôvodne boli uložené buď v plátenom alebo v koženom vrecúšku. V tomto hrobe sa okrem spomínaného inventára našiel aj železný dlabací, drevoobrábací nástroj (rezbársky, slúžiaci napríklad na výrobu drevených lyžíc), ďalej železný nástroj na sťahovanie kôre zo stromov — porez, ocieľka, kresadlá a väčší nôž.

Preskúmané príbytky sú rámcove datované do 9.—začiatku, resp. priebehu 11. storočia. Zahĺbené obydlie 23/87, ktoré bolo narušené obdĺžnikovým žľabovým objektom, je datované zlomkami keramiky z výmazu ohniska pod kamennou deštrukciou do prvej polovice 10. storočia, ďalšie dve zahĺbené obydlia 21 a 38/87 do veľkomoravského obdobia (do druhej polovice 9. storočia). Práve tieto dve polozemnice boli v priebehu 10. storočia narušené kostrovými hrobmi 9—10/87 bez sprievodného inventáru (čiastočne zapustenými aj do výplne zahĺbených častí obydlí). Ojedinelé hroby, ktoré boli značne rozložené po celej ploche pieskovej duny, predbežne datujeme do konca 9. a priebehu 10. storočia. Neporušené a sledovateľné hrobové jamy mali zväčša pravidelný obdĺžnikový tvar so zaoblenými rohmi, napríklad hrob č. 6/87 mal rozmery hrobovej jamy 1,80 X 2 m. Hroby mali značne nejednotnú orientáciu: západ—východ, východ—západ, sever—juh a severozápad—juhovýchod.

Realizovaný výskum na rozsiahlej ploche pieskovej duny (kóta 117 m n. m.) v Bajči, okr. Komárno, vytvoril predpoklady pre komplexné preskúmanie zvyškov obydlí, hospodárskych, prípadne výrobných objektov-zariadení z obdobia včasného a z počiatkov vrcholného stredoveku (9.—11. stor.) s možnosťami pretrvávania osídlenia tejto polohy aj v 12. storočí, a to najmä na jej južnom svahu, pod úpätím pieskového násypu. Keďže bude postupne splanírovaná celá intenzívne osídlená poloha, je tu teda jedinečná možnosť čo najkomplexnejšieho preskúmania otvorenej slovanskej (slovienskej — slovenskej) osady, a to v jej vývoji od 9. do 11.—12. storočia. I keď v minulosti takéto možnosti boli, žiaľ, neboli nikdy využité. Preto aktuálnosť tohto výskumu a potreba spojiť tento vyvolaný (záchranný) výskum so systematickým a tematicky vymedzeným cieľom je nepopierateľná a veľmi žiadúca.

Výsledky doterajších pozorovaní, empirických zistení v teréne dovoľujú predpokladať, že osídlenie tejto polohy mohlo zasahovať aj do dnešnej inundácie vodného toku Žitavy (podmáčaných plôch) a na jeho zánik mohli mať vplyv okrem spoločenských, hospodárskych a politických pomerov aj zmenené klimatické podmienky daného regiónu, a to počnúc 12. — najmä však 13. storočím, ktoré boli spojené najmä s väčšou zrážkovou aktivitou. V spomínanom období sa pravdepodobne i v tomto mikroregióne mení hydrologický režim, opätovne dochádza k častému zaplavovaniu a podmáčaniu zahĺbených obydlí, hospodárskych objektov (spodné vody) neďalekým vodným výdatným zdrojom Žitavou, ktorá v piesčitom podloží opäť často menila svoje koryto. Práve systematický prieskum tohto zaujímavého mikroregiónu by mohol objasniť i tieto determinujúce, nie však rozhodujúce vplyvy na vývoj a intenzitu (vznik, priebeh a zánik) dedinského osídlenia vo včasnom a vrcholnom, ale i neskorom stredoveku, ďalej aj na formy a charakter dedinských otvorených sídlisk, dôležitého agrárneho zázemia upevňujúcej a rozvíjejúcej sa feudálnej spoločnosti. V spojitosti s týmto realizovaným záchranným výskumom opätovne vystupuje do popredia potreba venovať väčšiu pozornosť výskumu a rekonštrukcii historickej klímy v malých regiónoch, a to vždy v konfrontácii týchto

empirických poznatkov so súčasnými poznatkami, ale aj všeobecnými poznatkami o klimatickom historickom vývoji v Európe (Štěpánek 1968, s. 432). Domnievame sa, že práve i tento mikroregión s bohatými vodnými zdrojmi (rieky Nitry a Žitavy), ktorým prechádzali dôležité obchodné cesty spájajúce Ďaleký východ a južné oblasti Európy s Uhorskom a ďalej s územím Čiech, Nemecka, Poľska a Sliezska, ako aj s pohnutými politickými i hospodárskymi osudmi, poskytuje ideálne možnosti k historickej rekonštrukcii vývoja stredovekého osídlenia. Dve z týchto ciest viedli v tesnej blízkosti, resp. prechádzali i týmto územím, ako na to poukázal B. Szöke (1957, s. 105—106). „Magna via" vychádzala z ostrihomského ohybu a pokračovala popri Gbelciach do Dvorov nad Žitavou, kde dosiahla brehy riek Žitavy a Nitry a cez brod pri Nyárhide pokračovala k Váhu cez Sereď, Trnavu, Senicu, Holič na Moravu. Druhá zo spomínaných ciest vychádzala od Dunajského brodu pri Žitavskej Tôni (Radvaň pri Dunaji) a práve pri Bajči dosiahla terasu rieky Žitavy, odkiaľ pokračovala cez spomínaný brod pri Nyárhide popri rieke Nitre až do Nitry, odbočila k údoliu Váhu a jeho povodím pokračovala do Poľska a Sliezska. Včasnostredoveké osídlenie sa v tomto mikroregióne koncentrovalo na rozsiahle pieskové nánosy Gore, kde sa už v minulých rokoch preskúmalo slovanské žiarové pohrebisko z poslednej tretiny 7.—8. storočia (Nevizánsky 1983, 1984) a zistili aj doklady sídelných objektov z 8.—9. storočia (Točík 1982, s. 285). Neďaleko polohy — miestnej časti Bažantnica — sa skúmalo na polykultúrnej lokalite aj sídlisko z druhej polovice 9.—začiatku 10. storočia (Točík 1964, s. 17—18). Intenzívne osídlenie z 8.—9. stor. a 11.—12. stor. bolo zistené na terase Vlkanovo, v mieste bývalej pieskovne (Točík 1982, s. 284, obr. 151: 12—21). Aj ďalšie výsledky prieskumu svedčia o nebývalej intenzite osídlenia tejto oblasti vo včasnom a vrcholnom stredoveku. Na pieskovej dune Ragoňa I. sa zistilo pohrebisko z 10. storočia (Točík 1978b, s. 243—244), ktoré sa radí k pohrebiskám s bojovníckymi hrobmi, ktorých koncentrácia sa javí aj v tomto okolí napríklad pohrebisko z 10—12. stor. v Nových Zámkoch, v polohe výstavby závodu Slovlik (Rejholcová 1974), v Hurbanove-Bohatej v polohe Pavlov majer (Rejholcová 1976) ako aj pohrebiská v katastri obce Nesvady (Točík 1978b, s. 243). K týmto pohrebiskám nie je možné na základe doterajších výsledkov výskumu priradiť aj zistené kostrové hroby z konca 9.—10. storočia z polohy Medzi kanálmi (kóta 117 m n. m.). Doteraz sa na tejto polohe nezistil ani jeden bohatý bojovnícky hrob, skôr je možné predpokladať, že tieto hroby patrili k domácemu — slovanskému (slovienskemu — slovenskému) obyvateľstvu už po zániku Veľkej Moravy. V polohe Ragoňa II. na pieskovej dune sa zberom zistili doklady jej osídlenia v priebehu 9.—10. storočia (Točík 1978b, s. 244).

Z hľadiska ďalšieho historického vývoja sa značne rozložené včasnostredoveké slovanské osídlenie postupne koncentruje do jednej zo stabilných polôh, dnešnej miestnej časti Vlkanovo-majer Farkasd puszta, kde sa zistilo intenzívne osídlenie z 11.—13. storočia, a to v narušených profiloch pieskovne pri výstavbe hospodárskych objektov JRD. Zahĺbené obydlia, zásobné a odpadové jamy obsahovali keramiku, zlomky žarnovov a rôznych železných predmetov (Janšak 1931, s. 45—48; Nálezové správy AÚ SAV Nitra č. 684/59, 697/59, 697/60, 555/62). V priebehu týchto prieskumov, obhliadok tu boli už v roku 1933 a začiatkom 60. rokov badateľné stopy po vybraných základoch románskeho kostola (nálezy opracovaných kamenných kvádrov) s cintorínom (obrysy hrobových jám so zvyškami kostier). Na tieto zistenia nadviazal pri svojich obhliadkach A. Točík (1982, s. 284), keď konštatoval, že za dielňami vo Vlkanove sa zistili doklady o osídlení z 11.—13. stor. a za maštaľami osídlenia

z 10.—13. stor. so stopami po zaniknutom románskom kostole a dobovom cintoríne, kde pochovávanie pokračovalo aj v mladšom období v 13.—17. storočí. Koncentrácia osídlenia na začiatku 11. storočia do polohy Vlkanovo-majer Farkasd puszta však v žiadnom prípade neznamenala skutočnosť, že všetky ostatné osídlené spomínané polohy boli opustené a začali už v priebehu 11. storčia pustnúť. Osídlenie niektorých týchto polôh, napr. Medzi kanálmi (kóta 117 m n. m.) naďalej trvá, i keď už iste s menšou intenzitou. Najstarší zachovalý písomný údaj o obci Bajč pochádza z roku 1312, kedy patrila ostrihomskému arcibiskupstvu a uvádza sa ako Boych.

Skúmaný a dokumentovaný mikroregión Bajču sme vyčlenili katastrami obcí Nesvady, Imeľ, Hurbanovo-Bohatá, Pribeta, Dvory nad Žitavou a Nové Zámky. Poskytuje nielen dostatok dôležitého empirického archeologického materiálu získaného zo starších výskumov v katastroch týchto obcí (napr. Hurbanovo-Bohatá, Nesvady, Dvory nad Žitavou), ale predovšetkým jeho topografia vytvára aj ďalšie predpoklady (samozrejme v obojstrannej spojitosti) — k prehĺbeniu získaných poznatkov o vývoji dedinského osídlenia vo vzájomnom vzťahu spoločenského, hospodárskeho a politického vývoja týchto oblastí až do 16.—17. storočia, kedy následkom tureckého plienenia postupne spustli mnohé stredoveké dediny, niektoré však boli koncom 18. storčia, ale najmä v 19. storočí opätovne doosídlené, napr. aj Bajč, Preto úlohu ďalšieho prieskumu a výskumu je overiť a spresniť zánik dedín i v tejto oblasti v spojitosti s dôkladným štúdiom topografickej situácie v teréne, a to v konfrontácii starších kartografických záznamov s výsledkami archeologických pozorovaní opierajúcich sa o výsledky výskumu a teoretického bádania, ďalej výsledkov štúdia historických a jazykovedných prameňov. Tento metodický postup by mal vyústiť do špeciálneho mapovania historickej topografie osídlenia vo včasnom a vrcholnom stredoveku. Preto i dnes si zaslúžia pozornosť polohy uvádzané na mapách napr. z 19. storočia: spomínaná Farkasd puszta, ďalej Szt. Mihály puszta, Puszta Szt. Miklós, Klastrom hegyi (v spojitosti s rádom paulínov, ktorí tu mali svoje rozsiahle majetky hraničiace s majetkami ostrihomského arcibiskupstva), Nagy Anyalai psz., Udvarnoki psz., Hadasi psz. a pod. Tieto spomínané polohy boli zväčša situované na vyvýšených miestach, pieskových dunách. V nasledujúcich rokoch pôjde o overenie týchto polôh v teréne a spresnenie ich typologického a chronologického zaradenia.

V súčasnosti venuje archeológia stredoveku veľkú pozornosť teoretickému vyhodnoteniu výsledkov výskumu otvorených sídlisk z včasného, vrcholného, ale aj počiatkov neskorého stredoveku. Teoreticky spracované a do tlače odovzdané sú výsledky rozsiahleho výskumu stredovekého osídlenia v Chľabe, okr. Nové Zámky, ktorý sa realizoval v rokoch 1977—1981 na vodnom diele Gabčíkovo-Nagymaros. Spracovávajú sa výsledky systematického výskumu stredovekej dediny v katastri obce Svinica (z rokov 1975—1982) už z paleobotanickými a zooarcheologickými analýzami. Podobne sa pripravujú do tlače výsledky výskumu zaniknutej výšinnej stredovekej dediny Krigov v katastri obce Pavľany na Spiši. Pre informáciu uvedieme niektoré predbežné výsledky paleobotanických analýz z výskumov vo Svinici a v Pavľanoch, ktoré urobila E. Hajnalová (VS 11 958/1987, AÚ SAV Nitra). Zo Svinice tieto nové zistené — analyzované empirické poznatky svedčia nielen o rozsiahlej škále pestovaných poľnohospodárskych plodín v priebehu 12.—15. storočia, ďalej o charaktere poľnohospodárskej produkcie na tejto lokalite, ale aj o skutočnosti, že táto stredoveká dedina mala významné po stavenie aj v obchode, čo dokladá už v písomných prameňoch doložená existencia mýtnej stanice, kde sa uvádza, že

už koncom 14. storočia sa tu vyberalo mýto (Varsik 1977, s. 51), a to na rozhraní dvoch komitátov, žúp: Abovskej a Zemplínskej. Z pestovateľskej produkcie 12.—15. storočia boli to tieto plodiny (zrno, klásky, plevy): ovos siaty (Avena sativa), konope siate (Cannabis sativa), jačmeň siaty (Hordeum vulgare), šošovica kuchynská (Lens esculenta), raž siata (Secale cereale), pšenica siata (Triticum aestivum), pšenica dvojzrnná (Triticum dicoccum), pšenica jednozrnná (Triticum monococcum), pšenica (Triticum spec.), proso siate (Panicum miliaceum) a hrach siaty (Pisum sativum). Rozbory uhlíkov z obydlí svedčia, že sa k výstavbe nadzemných častí obydlí a ich nosných konštrukcií používali dreviny listnatých stromov: hrab obyčajný (Carpinus betulus), dub (Quercus spec.), javor (Acer spec.) a buk lesný (Fagus sylvatica). Ku kúreniu sa používalo drevo z lipy (Tilia spec.), smreku obyčajného (Picea abies), dubu (Querus spec.) a rôzne ihličiny (Pinopsida), ako o tom svedčia analýzy uhlíkov z ohnísk a z vykurovacích zariadení — piecok.

K zaujímavým poznatkom prispela kvalitatívna paleobotanická analýza obsahu stredovekej studne z lokality zaniknutej stredovekej dediny Krigov na Spiši (E. Hajnalová, VS 11 930/1987, AÚ SAV Nitra). Keďže studne boli z najväčšou pravdepodobnosťou vybudované najskôr koncom 14. storočia, ich existencia a funkčnosť spadá až do 15. storočia. I napriek tomu, že ide už o obdobie neskorého stredoveku, rozsiahla škála drevín, rastlín (pestovaných, lúčnych i sídliskových) svedčí o bohatosti flóry i v tejto extrémnejšej polohe (930 metrov n. m.). Z nálezov si zaslúži pozornosť trnka alebo slivka (Prunus spec.), jabloň/hruška (Malus/Pyrus), čerešňa vtáčia (Cerasus avium), trnka obyčajná (Prunus spinosa), baza čierna (Sambucus nigra), ostružina černicová (krovitá) — (Rubus fruticosus) a ostružina malinová (Rubus ideus), z drevín stromov je to breza (cf. Betula spec.), jedľa biela (Abies alba), brest (Ulmus spec.) a pod. Z pestovaných rastlín v semenách bola rozpoznaná mrkva siata (cf. Daucus carota), veľkú škálu obsahovali rôzne druhy tráv z lúčneho porastu zistené v semenách i kláskoch, ale i sídliskových rastlín taktiež rozpoznaných v semenách, napr. cesnak (Alium spec.) a ľan (Linum spec.). K pozoruhodným nálezom radíme úlomky maľovaného dreva (modrej a oranžovej farby), ktoré môžu dokazovať, že studne boli už v 15. storočí maľované alebo maľba sa užívala aj na niektorých drevených predmetoch dennej potreby.

V súčasnom období, keď sa jednoznačne vyžadujú komplexnejšie a interdisciplinárne zamerané archeologické výskumy, nám už nemôžu postačovať len z časti preskúmané otvorené stredoveké sídliská. Tento svojim charakterom extenzívny prístup môže len naďalej rozširovať empirické poznatky, a to do kvantity, nie však do ich potrebnej kvality. Preto vedie často k popisnosti zistených javov u podobných situácií na jednotlivých výskumoch. Naďalej nám chýba napriek tomu, že si vieme dobre predstaviť náročnosť tejto úlohy, preskúmaná stredoveká dedina z obdobia vrcholného stredoveku (11.—14. storočia). Príklady nemusíme hľadať ďaleko, napr. na Morave sa už celé desaťročia realizuje výskum v Mstěniciach a jeho výsledky sú veľmi objavné a poučné. Je tiež pravdou, že práve výskum zaniknutých polôh stredovekých dedín z 10.—15. storočia na území Slovenska je veľmi náročný. Predovšetkým veľká rozptýlenosť zahĺbených, resp. nadzemných objektov, prípadne vytvárajúcich zhlukov vo väčších vzdialenostiach, si vyžaduje nielen dostatok finančných prostriedkov, ale najmä vytrvalosti a trpezlivosti, pretože výsledky sa zrejme nemôžu prejaviť okamžite. Vynaložené prostriedky i systematičnosť pri naplňovaní stanovených cieľov však zákonite musí priniesť dôležité poznatky, tak o forme, charaktere, ako aj o vzniku, vývoji i zániku dedinského stredo-

vekého agrárneho sídliska v stredovekom Uhorsku (na území Slovenska). Po splnení stanovených cieľov predovšetkým nebudeme musieť až tak úporne narábať s analógiami, prípadne si vypomáhať s pôdorysmi dedín z neskorého stredoveku, resp. novoveku, ktoré poznáme až z kartografických údajov. Teda nebude potrebné prenášať do nášho prostredia typy dedín z iných geografických prostredí alebo z časove mladších období, vývojové vyspelejších dedinských urbanizmov. Žiaľ pokiaľ nezvolíme veľkorysejší prístup pri výskume stredovekého dedinského osídlenia (o ktorom sa nám zachovalo relatívne i málo písomných stredovekých prameňov), budú i naďalej v našej práci prevažovať analógie a hypotézy, čo je v určitej rovine každého vedeckého výskumu dôležité, ale nie je pre stanovený konečný cieľ rozhodujúce — určujúce.

Do tlače sú pripravované výsledky rozsiahlych archeologických výskumov v katastroch obcí Chľaba, Svinica a Pavľany. Tieto realizované výskumy však neboli komplexné, ani u jedného nebola preskúmaná celá plocha stredovekej dediny, jej zástavby, a preto je zákonité, že i výsledky budú len čiastočné, v mnohom hypotetické s využívaním veľkého počtu analógií. Domnievame sa preto, že ani zovšeobecnenie týchto výsledkov nemôže priniesť kvalitatívne vyššiu — obsažnejšiu syntézu, v ktorej by bolo možné charakterizovať na základe komplexného výskumu celej stredovekej dediny, jej materiálnej kultúry, sledovaných a analyzovaných javov ako aj ich súvislostí, to čo bolo v danom čase i priestore (v skúmanom období a vymedzenom regióne) jedinečné, sprostredkujúce — zvláštne a všeobecné. Toto nám môže — tento kvalitatívny posun — umožniť len dlhodobý, tematický (systematický) archeologický výskum, ktorého požiadavky dokáže v súčasnom období zvládnuť len kolektív. Až potom bude možné spoľahlivo interpretovať, čo je vlastné iba danému zistenému a dokumentovanému javu, teda čo je neopakovateľné v prostredí tej-ktorej dediny (jedinečné) a čo je všeobecné a odráža sa i v tomto jednotlivom-jedinečnom a to predovšetkým cez spoločenský, hospodársky, kultúrny a koniec-koncom i politický charakter doby, v ktorej skúmame daný jav.

Výskum v Bajči by mohol byť prvým komplexným výskumom stredovekého dedinského otvoreného sídliska z obdobia včasného stredoveku a z počiatkov vrcholného stredoveku. Podiela sa na ňom kolektív pracovníkov Archeologického ústavu SAV v Nitre. Inak by nebolo možné v jednej sezóne (i keď za pomoci mechanizmov) preskúmať temer 2 000 m^2 plochy. Podobne by sa malo pristúpiť aj k výskumu stredovekej dediny z obdobia vrcholného stredoveku (11.—14. storočia). V opačnom prípade budú vždy naše výsledky len informatívne, neúplné a často len popisné, a to aj po ukončení výskumu na ktorejkoľvek takto čiastočne preskúmanej lokalite.

Literatúra

Bialeková, D., 1958: Záchranný výskum slovanských sídlisk v Nitrianskom Hrádku a Bešeňove, okr. Šurany. Slov. Archeol. 6, s. 388—413.

Bialeková, D., 1959: Záverečná správa z výskumov slovanských sídlisk v Nitrianskom Hrádku a Bešeňove. Slov. Archeol. 7, s. 439—459.

Čaplovič, D., 1974: Správa o historicko-archeologických výskumoch archeologického oddelenia Východoslovenského múzea v r. 1968—1972. In: Historica Carpatica 5. Košice, s. 163—172.

Čaplovič, D., 1981: Stredoveká dedina vo Svinici a jej význam pre poznanie stredovekého dedinského osídlenia na východnom Slovensku. In: Archaeol. Historica 6. Brno—Košice, s. 499—504.

Čaplovič, D., 1983: Stredoveké zaniknuté dedinské osídlenie na východnom Slovensku. Slov. Archeol. 31, s. 357—413.
Čaplovič, D., 1987: New Facts about the Developmnet of Medieval Rurar House in East Slovakia. Slov. Archeol. 35, s. 7—18.
Čaplovič, D.—Javorský, F., 1982: Záchranný výskum zaniknutej stredovekej dediny Krigov. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1981. Nitra, s. 66—69.
Čaplovič, D.—Javorský, F., 1983: Archeologický výskum profánnej stredovekej architektúry v Pavľanoch. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1982. Nitra, s. 70—72.
Čaplovič, D.—Javorský, F., 1984: Pokračovanie výskumu zaniknutej stredovekej dediny Krigov pri Pavľanoch. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1983. Nitra, s. 65—66.
Čaplovič, D.—Javorský, F., 1989: Najnovšie poznatky o vývoji stredovekého dedinského domu na Spiši. In: Nové obzory 31. Prešov—Košice, v tlači.
Čaplovič, D.—Cheben, I.—Ruttkay, M., 1988: Rozsiahly záchranný výskum pravekého a stredovekého osídlenia v Bajči. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1987. Nitra, v tlači.
Čaplovič, P., 1965: Včasnostredoveké pohrebisko a sídlisko v Hurbanove. Slov. Archeol. 12, s. 237—247.
Drenko, Z., 1981: Zaniknutá stredoveká dedina Bizovo. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1980. Nitra, s. 57—59.
Drenko, Z., 1983: Zaniknutá stredoveká dedina Bizovo. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1982. Nitra, s. 81—82.
Egyházy-Jurovská, B. 1976: Zisťovací archeologický výskum v Budmericiach roku 1971. In: Zborník SNM. História 16. Martin, s. 55—90.
Habovštiak, A., 1959: Zaniknutá stredoveká osada v chotári obce Bohatá. Archeol. Rozhl. 11, s. 834—841, 852—853.
Habovštiak, A., 1961a: Príspevok k poznaniu našej nížinnej dediny v XI.—XIII. storočí. Slov. Archeol. 9, s. 451—482.
Habovštiak, A., 1961b: Príspevok stredovekej archeológie k štúdiu románskych tehlových stavieb na Slovensku. In: Sborník Československé společnosti archeologické při ČSAV 1, Brno, s. 20—23.
Habovštiak, A., 1963: Zaniknutá stredoveká dedina Bratka pri Leviciach. Slov. Archeol. 11, s. 407—458.
Habovštiak, A., 1964: Výskum v Milanovciach. Archeol. Rozhl. 16, s. 410—426.
Habovštiak, A., 1966: K otázke datovania hradiska v Bíni. Slov. Archeol. 14, s. 439—486.
Habovštiak, A., 1972: Bronzová gravírovaná misa z Bohatej, okr. Komárno. In: Zborník SNM. História 12. Martin, s. 165—172.
Habovštiak, A., 1975: Stredoveké agrárne sídliská 10.—13. storočia na Slovensku. Archeol. Rozhl. 27, s. 297—304.
Habovštiak, A., 1985: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava.
Hanuliak, M., 1980: Výskum a prieskum v úseku Šamorín—Gabčíkovo. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1979. Nitra, s. 82—86.
Hanuliak, M., 1989: Výsledky výskumu pravekého, včasnodejinného a stredovekého osídlenia v Chľabe (poloha Dunajský breh — km 1 711). Slov. Archeol. 37, v tlači.
Hanuliak, M.—Zábojník, J., 1980: Výskumy z obdobia stredoveku na trase Sústavy vodných diel na Dunaji. In: Archaeol. Historica 5. Brno—Tábor, s. 193—208.
Hanuliak, M.—Zábojník, J., 1981a: Najnovšie výsledky výskumu v Chľabe, okr. Nové Zámky. In: Archaeol. Historica 6. Brno—Košice, s. 505—512.
Hanuliak, M.—Zábojník, J., 1981b: Dva stredoveké objekty na výskume v Chľabe. In: Štud. Zvesti AÚ SAV 19. Nitra, s. 55—65.
Hanuliak, M.—Zábojník, J., 1982: Výsledky výskumu v Chľabe. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1980. Nitra, s. 84—86.
Hrubec, I., 1971: Výskum zaniknutej dediny Dolný Poltár. Archeol. Rozhl. 23, s. 59—79.
Cheben, I., 1981: Druhá sezóna výskumu v Bíni. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1980. Nitra, s. 88—90.
Chropovský, B., 1976: Výskum laténskej, veľkomoravskej a včasnostredovekej osady v Nitre na Šindolke. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975. Nitra, s. 113—117.

Janšák, Š., 1931: Staré osídlenie Slovenska. In: Sbor. Slov. Muzeál. Spoloč. 25, s. 7—65.
Javorský, F., 1981a: Záchranný výskum románskeho kostola pri Levoči. In: Štud. Zvesti AÚ SAV 19. Nitra, s. 97—112.
Javorský, F., 1981b: Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš AÚ SAV. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1980. Nitra, s. 108—126.
Javorský, F., 1982: Prieskumy Výskumnej expedície Spiš. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1981. Nitra, s. 110—129.
Javorský, F., 1981b: Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1982. Nitra, s. 99—124.
Javorský, F., 1984: Záchranné výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1983. Nitra, s. 96—112.
Javorský, F., 1985: Záchranné výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1984. Nitra, s. 110—125.
Mináč, V., 1978: Zisťovací archeologický výskum v obci Senec—Martin. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1977. Nitra, s. 160—161.
Mináč, V., 1980: Zaniknutá stredoveká osada v Slovenskej Novej Vsi-Zelenči. In: Archaeol. Historica 5. Brno—Tábor, s. 209—215.
Mináč, V., 1981: Slovanské sídlisko a stredoveká osada v Senci-Martine. In: Archaeol. Historica 6. Brno—Košice, s. 487—497.
Nevizánsky, G., 1982: Príbytky s jazykovitým vchodovým výklenkom v Kameníne. In: Castrum Novum 1. Nové Zámky, s. 63—75.
Nevizánsky, G., 1984: Slavjanskij mogiľnik s trupossožženijami v s. Bajč-Vlkanovo. In: Interkationen der Mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnike im 6.—10. Jahrhundert. Nitra, s. 189—192.
Novotný, B., 1982: Výskum na Hrachovisku pri Štrbe. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1981. Nitra, s. 207—208.
Novotný, B., 1983: Výskum na Hrachovisku pri Štrbe v roku 1982. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1982. Nitra, s. 183.
Ožďáni, O., 1985: Výsledky záchranného výskumu v Štúrove v Obidskej puste. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1984. Nitra, s. 182—184.
Pavúk, J., 1982: Záchranný výskum v Žlkovciach. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1980. Nitra, s. 223—226.
Polla, B., 1962: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava.
Polla, B., 1966: Zaniknutá stredoveká osada Miloj. (Výsledky doterajších výskumov.) In: Sborník SNM. História 6, Martin, s. 117—160.
Rejholcová, M., 1974: Pohrebisko z 10.—12. stor. v Nových Zámkoch. Slov. Archeol. 22, s. 435—463.
Rejholcová, M., 1976: Pohrebisko z 10.—11. stor. v Hurbanove-Bohatej. Slov. Archeol. 24, s. 191—234.
Remiášová, M.—Ruttkay, A., 1967: Zisťovací výskum v Koši. Slov. Archeol. 15, s. 455—464.
Ruttkay, A., 1970: Zaniknutá stredoveká dedina v katastri obce Belá. In: Štud. Zvesti AÚ SAV 18. Nitra, s. 377—383.
Ruttkay, A., 1977: Výskum zaniknutého včasnostredovekého sídliska, architektúry a pohrebiska pri Nitrianskej Blatnici v r. 1976. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slovensku v r. 1976. Nitra, s. 243—251.
Ruttkay, A., 1978a: Zbehy. In: Významné slovanské náleziská na Slovensku. Veda, Bratislava, s. 246—249.
Ruttkay, A., 1978b: Výsledky ďalšej etapy výskumu v Nitrianskej Blatnici. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1977. Nitra, s. 211—217.
Ruttkay, A., 1980: Výsledky výskumu v Nitrianskej Blatnici v r. 1979. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1979. Nitra, s. 185—191.
Ruttkay, A., 1981: Správa o výskume v Nitrianskej Blatnici. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1980. Nitra, s. 256—260.
Slaninák, M., 1975: K otázke stredovekého dedinského domu na severnom Slovensku. In: Zborník SNM. Etnografia 16. Martin, s. 170—189.

Slaninák, M.—Štanský, P., 1970: Predbežné výsledky z historickoarcheologického výskumu v Sebeslavciach. In: Zborník SNM. Etnografia 11. Martin, s. 175—191.
Slivka, M.—Javorský, F., 1988: Výsledky záchranného výskumu v Kežmarku. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1987. Nitra, v tlači.
Szöke, B., 1957: Brod na rieke Nitre pri Nových Zámkoch. In: Štud. Zvesti AÚ SAV 2. Nitra, s. 105—113.
Štěpánek, M., 1986: Změny vegetace a klimatu v historickém období. Československý časopis historický 16, č. 1, s. 415—434.
Točík, A., 1964: Záchranný výskum v Bajči-Vlkanove v r. 1959—1960. In: Štud. Zvesti AÚ SAV 12. Nitra, s. 5—152.
Točík, A., 1978a: Záchranný výskum v Komjaticiach. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1977. Nitra, s. 246—271.
Točík, A., 1978 b: Prieskum archeologických lokalít v Bajči. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slovensku v r. 1977. Nitra, s. 237—245.
Točík, A., 1980: Pokračovanie záchranného výskumu v polohe Kňazova jama v Komjaticiach. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1979. Nitra, s. 223—226.
Točík, A., 1981: Záverečná správa záchranného výskumu v Komjaticiach v rokoch 1977—1979. In: Štud. zvesti AÚ SAV 19. Nitra, s. 139—157.
Točík, A., 1982: Prieskum archeologických lokalít na juhozápadnom Slovensku. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1981. Nitra, s. 282—293.
Varsik, B., 1977: Osídlenie Košickej kotliny. III. Bratislava — Veda.
Zábojník, J., 1978: Výskum stredovekej sakrálnej stavby v Chľabe. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1977. Nitra, s. 279—280.
Zábojník, J., 1980: Tretia sezóna výskumu v Chľabe. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1979. Nitra, s. 253—255.

Zusammenfassung

Neue Erkenntnisse aus der Erforschung der früh- und hochmittellalterlichen Dörfer

Am Anfang seines Beitrags zu den jüngsten Ergebnissen der archäologischen Erforschung mittelalterlicher Dorfbesiedlung in der Slowakei weist der Autor auf eine gewisse Abwesenheit der systematisch-thematischen Erforschung der Ortswüstungen bzw. ganzer mittelalterlicher Dorfkomplexe (Gemeinden, Dörfer) aus dem Ende des Frühmittelalters (10. Jahrhundert) und besonders aus der Epoche Hoch- und des Anfangs des Spätmittelalters (11.—16. Jahrhundert) auf dem Gebiet der Slowakei hin. Er faßt die bisherigen Rettungs-, Orientierungs- und systematischen Grabungen der letzten drei Jahrzehnte zusammen und unterstreicht die Notweindigkeit einer systematischen komplexen Erforschung des mittelalterlichen Dorfes in Tiefebenen sowie Hügelländern.

Im weiteren Teil seines Artikels informiert er kurz über die Ergebnisse der archäologischen Rettungsgrabungen im Jahre 1987 in den Lokalitäten in Kežmarok und Bajč, Bz. Komárno, die durch das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra durchgeführt wurde. Im Innenbereich der Stadt Kežmarok gelang es, bei einer kurzfristigen Grabung unweit des Bahnhofs die urkundlich erwähnte Ortswüstung — Dorf mit einem Sakralbau (St.-Michaelis-Kirche) — freizulegen. Von der Kirche, derer Unterbau größtenteils bei dem Aufbau der Eisenbahn (in den Jahren 1840, 1914, 1940) vernichtet worden war, wurde der fragmentarisch erhaltener Grundbau des westlichen Schiffabschlusses entdeckt. Es wurden 96 Gräber aus dem 13.—18. Jahrhundert, das Beinhaus (aus dem 15. Jahrhundert) und eine versenkte Behausung aus dem 12.—13. Jahrhundert westlich von der Kirche untersucht. Eine umfangreichere Rettungsgrabung wurde im Kataster der Gemeinde Bajč durchgeführt, in der Lage „Medzi kanálmi" (Kote 117 m über dem Meer), im Zusammenhang mit großen feldwirtschaftlichen Rekultivationsarbeiten im Stromgebiet des Flusses Žitava. Auf einer der Sandaufschüttungen wurde im Jahre 1987 die Fläche von 2 000 m² untersucht und die Forschungen werden im nächsten Jahr fortgeführt werden. Neben der

ur- und frühgeschichtlichen Besiedlung (die Gruppe von Želiezovce, Kosihy-Čaka und Objekte aus der Latènezeit) wurden 41 Siedlungsobjekte, 10 Skelettengräber und ein rechteckiger trogförmiger Bau erforscht. Diese Objekte werden in die großmährische (9. Jahrhundert) und nachgroßmährische (10. Jahrhundert) Epoche sowie in die Periode des Hoch- und Anfang des Spätmittelalters (11.—15./16. Jahrhundert) datiert. Sieben Objekte werden als Behausungen mit Öfen interpretiert, die in die Wand des versenkten Teils eingebaut oder in der Ecke untergebracht wurden (Steindestruktion — Feuerstätte). Vier Öfen befanden sich außerhalb der Behausungen und Wirtschaftsbauten, bei einigen war die Reparatur und Erneuerung zu beobachten — kuppelförmige Lehmöfen. Die übrigen Objekte gehörten zu verschiedenen Typen von Vorrats- und Abfallgruben. Eine besondere Aufmerksamkeit verdienen Tröge, die in einem Fall ein geschlossenes rechteckiges Gebilde bildeten, das auf einem Ende durch den zungenförmigen „Eingang" abgeschlossen war. Die Objektlängen war 20 m, die Breite mit der Erweiterung 11 m. Das ganze Gebilde verletzte ein älteres latènezeitliches und frühmittelalterliches Objekt aus dem 10. Jahrhundert. Anhand bisheriger empirischer Erkenntnisse und Beobachtungen datiert der Autor dieses „trogförmige" Objekt in das 11.—15./16. Jahrhundert. Neben diesen Siedlungsobjekten wurden auch vereinzelte Skelettengräber untersucht, die auf der ganzen Fläche der Sanddune zerstreut waren und anhand spärlichen und nicht beweiskräftigen Grabinventars in die nachgroßmährische Periode (10. Jahrhundert) datiert werden. Die Aufmerksamkeit verdienen besonders folgende Funde: ein getriebenes Bronzeschild aus dem 10. Jahrhundert aus der Halbwohngurbe, kleine Messer, Feuerstähle, Feuersteine, ain verzierter getriebener Schildring, Glasperlen, ein Glasknopf und ein eisernes Höhlungswerkzeug für Holzbearbeitung (Schnitzwerkzeug), die in Gräbern aus dem 10. Jahrhundert gefunden wurden.

Im weiteren Teil seines Beitrags beschäftigt sich der Autor mit der Besiedlung des Katasters, der durch die Gemeinden Nesvady, Imeľ, Hurbanovo-Bohatá, Pribeta, Dvory nad Žitavou und Nové Zámky abgegrenzt ist, in der Epoche des Früh-, Hoch- und Spätmittelalters. Er macht darauf aufmerksam, daß die Intensität der Besiedlung einzelner Gebiete neben den gesellschaftlichen, wirtschaftlichen und politischen Verhältnissen auch veränderte Klimabedingungen der Region und damit auch das Wasserregime von Žitava beeinflussen konnten. Eine wichtige Rolle spielten auch Handelswege, die durch dieses Gebiet führten, besonders die bekannte „Magna via" sowie der weitere, der gerade bei Bajč die Flußterasse von Žitava erreichte und über die Furt bei Niárhida dem Fluß Nitra entlang nach Norden über Nitra und das Váhtal nach Polen und Schlesien führte.

Von der Intensität der Besiedlung zeugen die Ergebnisse bisheriger archäologischen Forschungen und Untersuchungen: Bajč, Lokalität Gore (slawische Brandgrabstätte aus dem letzten Drittel des 7. und dem 8. Jahrhundert; Siedung aus dem 8.—9. Jahrhundert), Bajč, Lokalität Bažantnica (Siedlung aus der 2. Hälfte des 9. bis Anfag des 10. aJhrhunderts), Bajč, Lokalität Vlkanovo-Majer Farkasd puszta (Siedlung aus dem 11.—13. Jahrhnudert, romanische Kirche und Friedhof), Bajč, Lokalität Raboňa I (Grabstätte aus dem 10. Jahrhundert), Bajč, Lokalität Ragoňa II (Seidlung aus dem 9.—10. Jahrhundert), sowie diejenigen aus den Katastern der Lokalitäten, die diese Region abgrenzen — Nové Zámky, Nesvady, Hurbanovo-Bohatá, Dvory nad Žitavou. Die Aufmerksamkeit verdienen auch besonders gewisse Lokalitäten in dieser Mikroregion, derer Namen sich in kartographischen Angaben erhielten, z. B. Szt. Mihály puszta, Puszta Szt. Miklós, Klástrom Hegyi, Hadasi puszta usw., deshalb werden diese Lokalitäten in nächsten Jahren überprüft, typologisch und chronologisch präzisiert und schließlich auch historisch eingeordnet werden.

Weiter beschäftigt sich der Autor mit dem gegenwärtigen Zustand der theoretischen Verarbeitung archäologischer Erforschugen der offenen Siedlungen aus dem Früh-, Hoch- und Anfang des Spätmittelalters in Chľaba, Bz. Nové Zámky, Svinica, Bz. Košice-Umgebung und in der Lokalität Pavľany-Krigov, Bz. Spišská Nová Ves. Informationshalber berichtet er über die vorläuftigen Ergebnisse paläobotanischer Analysen (Svinica, Pavľany-Krigov) und unterstreicht ihre Bedeutung für die Erweiterung und Vertiefung der historischen Kenntnisse.

Zum Schluß befaßt sich der Autor mit der Bedeutung und Notwendigkeit einer systematischen, komplexen archäologischen Erforschung offener mittelalterlicher Dorfsiedlungen in der Slowakei, ähnlich wie man an dieses Problem in Mähren bei den Ausgrabungen in Mstěnice heranging. Ein solches Herangehen wird durch die gegenwärtige Intensifikation wissenschaftlich-theoretischer Forschungen, durch die Bemühungen um eine qualitativ höhere, inhaltsreichere Synthese erzwungen. Gerade eine solche Sythese anhand der Erkenntnisse einer komplexen Erforschung des mittelalterlichen Dorfes, seiner materiellen Kultur, der verfolgten und analysierten Erscheinungen sowie anderer Zusammenhänge würde nicht nur die Beriecherung unserer historischen Kenntnisse von Gesellschafts- und Wirtschaftsverhältnissen der gegebenen Periode ermöglichen, sondern auch das unterstreichen, was in dem betreffenden Zeitabschnitt und Raum (in chronologischer Periode und abgegrenzter Region) einzigartig, was vermittlend-speziell und was allgemein ist. Gerade in diesem Herangehen, in dieser Methode sieht der Autor die einzige Möglichkeit eines qualitativen Fortschritts unserer wissenschaftlichen Forschung, der den verlangten effektiven Beitrag des Studiums der mittelalterlichen Dorfbesiedlung auf dem Gebiet der Slowakei und des Studiums dieser Problematik im Allgemeinen bedeuten würde.

Abbildungen:

Abb. 1. Kežmarok — St-Michaelis-Kirche (Bz. Poprad). Ansicht der Ausgrabung des Westabschlusses des Sakralbaus und des Friedhofs. Photo: F. Javorský.

Abb. 2. Bajč, Lokalität „Medzi kanálmi" (Bz. Komárno). Blick auf den freigelegten Grundriß der Tröge — eines rechteckigen ursprünglich oberirdischen Baus leichter Konstruktion. Photo: PhDr. M. Ruttkay.

Abb. 3. Bajč, Lokalität „Medzi kanálmi" (Bz. Komárno). Versenkte Behausung mit Steindestruktion des Ofens (23/1987), die durch die Tröge des rechteckigen Baus verletzt wurde. Photo: PhDr. M. Ruttkay.